

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

In memoriam:

Vincas Urbutis (1929–2015)

Pasitraukė iškilus baltistas, lituanistas, kalbininkas, etimologas, žodžių darybos specialistas, leksikografijos istorikas profesorius VINCAS URBUTIS¹ (1929-02-26–2015-07-12). Visą gyvenimą dirbęs Vilniaus universitete, jis parašė daug reikšmingų mokslo monografijų, studijų, straipsnių. Buvo gimęs Petraičių kaime (Mažeikių raj.), palaidotas Židikuose. Apdovanotas Lietuvos mokslo premija (1999).

Didieji Urbučio darbai būtų šie: *Daiktavardžių daryba* (Akademinės lietuvių kalbos gramatikos dalis „Daiktavardžių daryba“), *Žodžių darybos teorija, Etimologijos etiudai* (2 t.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* atkarpos, taip pat – išsamūs atskirų senųjų lietuvių kalbos žodynų tyrinėjimai, etimologiniai straipsniai, daugiausia skelbti žurnale *Baltistica*. Urbutis buvo vienas iš *Archivum Lithuanicum* autorių. Profesorius Aleksas Girdenis (1937–2011) jį yra pavadinęs geriausiu lietuvių kalbininku. Savo ruožtu pats Urbutis tą titulą buvo paskyręs Girdeniui. Be Urbučio nebūtų buvusi suformuota žodžių darybos teorija, jo teorijos nebūtų išplėtę ir plačiai pritaikę jo mokiniai (pavyzdžiui, Saulius Ambrazas, 1957–2010). Neturėtume atraminių savo leksikografijos istorijos studijų. Nežinotume, kad *žvyras* yra ne polonizmas ir kad lenkų kalbos *żwir* yra lituanizmas.

Vincą Urbutį vadinu savo Mokytoju. Iš jo mokiausi preciziškumo, minties tikslumo ir gaivumo, reiklumo savo tekstui. Jo vadovaujamas Vilniaus universitete trejus metus (1980–1983) rašiau kursinius ir diplominių darbą iš žodžių darybos. Rezultatyviausias bendravimas buvo raštu: aš rašydavau savo lingvistinius rašinius, o jis skaitydavo ir komentodavo. Žinojau: jei mintis likdavo be jo komentaro, tai jam turbūt buvo įtikusi. Jei kas nors užkliūdavo, viską tiesiai sužymėdavo. Būdavau nustebeš, kai jis surasdavo ir patikrindavo citatas, citatų puslapius, ir, suradęs netikslumą, laikė savo pareiga pakoreguoti – net klaidingą cituojamo puslapio numerį. Kita vertus, niekada nežymėdavo ko nors vien dėl pažymėjimo, nesikabinėdavo be reikalo –

¹ Vinco Urbučio fotografija iš: VUB RS:
f. 174 – 99.

visada turėdavo argumentų, kodėl ką nors komentuoja: jei pamatydavau savo lapus buvusius paliestus Urbučio parkerio, iš karto žinojau, kad turėsiu perdaryti. Jo taisyklomis-netaisyklomis galų gale ėmiau taip pasitikėti, kad net ir kokią savo pusiau fantaziją įtraukdavau, taip pasitikrindamas naujos minties vertę: jei likdavo nepakomentuota, žinojau, kad idėją galiu plėtoti toliau. Niekada nesu pajutęs, kad nors kokia mano parašyta eilutė būtų likusi neperskaityta.

Apie pagyrimus šnekėti nėra kaip, nes jų nebūdavo. Tyla būdavo pagyrimas. Žodžio *patiko* Urbučio lūpose neatsimenu. Štai, pavyzdžiui, gerokai vėliau, kai susitikdavome papietauti „Neringos“ restorane Vilniuje, Urbutis kritikavo mano straipsnius apie ilgosios <f> rašybos istoriją (tai buvo 2005-ieji), sakė, kad tie mano straipsniai per smulkūs, mažai naudingi, kad jie verti tik tiek, kiek firmos ženklukas, siuvinėtas ant mano marškinių trumpomis rankovėmis. Atsisveikindamas gatvėje dar pasakė, kad nepykčiau už kritiką: „Juk žinai, kad aš visada sakau tiesą į akis“, – pakomentavo. Sakiau, kad žinau. Ir žinojau, kad Urbutis visą kalbotyrą mato per garsus, o raidės jam nėra kalba, tad ir neįdomu. Garsinė kalba, garsų prioritetas turi kalbos tyrimuose dominuoti – toks buvo jo požiūris.

Tai buvo matyti ir iš jo pasakojimo apie kirilikos raidyno derėjimą lietuvių kalbai. Urbutis sovietiniais laikais rašęs straipsnį *Mažajai lietuviškai tarybinei enciklopedijai* apie *graždankos* (rusiškas, kirilikos) raides. Aš kaip tik buvau ėmėsis tirti tų raidžių vartojimą XIX amžiuje, tad klausiausi susidomėjęs. Urbutis sakė, kad tos rusiškos raidės visai gerai tinka ir lietuvių kalbai, kad jos visai ne prastesnės už lotyniškas ir kad jis apie tai buvo parašęs pirmajame straipsnio variante. Bet tada su juo susidėjęs enciklopedijos redaktorius patarė, jog tokios minties gal nereikėtų dėti į enciklopediją, kad kartais Maskvoje kas nesugalvotų tuo pasiremti ir vėl pasiūlyti lietuvių kalbai pereiti prie rusiško raidyno. Urbutis pakomentavo: „Aišku, pataisiau tą straipsnį, kam reikia duoti pretekstą... Bet raidės tai tinka.“ Prioritetas garsams, o ne raidėms, aiškiai deklaruojamas ir Urbučio knygelėje *Lietuvių kalbos išdavystė*.

Sovietiniais laikais politinių nuomonių viešai niekas per daug nereikšdavo. Atsimenu, kaip prie Baltų filologijos katedros kažkas, sutikęs Urbutį, sakė jam einantis surinkinėti partinio mokesčio ir paragino Urbutį taip pat pagaliau įstoti į (komunistų) partiją. Nugirsti tokį raginimą tais laikais nebuvo labai netikėta, bet mane nustebino Urbučio reakcija: jis labai plačiai nusišypsojo, pasižiūrėjo į pašnekovą tiesiai, plačiai atvertomis didelėmis akimis ir, neatsisveikinęs, ničnieko nepasakęs, nužingsniaavo laiptų, vedančių į kiemą, linkui. Tada sau pagalvojau, kad Urbutis labai drąsus. Partietis tik pažiūrėjo jam pavymui.

Ir Sąjūdžio laikais, laisvos Lietuvos pradžios laikais, kur tik susitikę gatvėje, su profesoriumi kalbėdavomės apie politiką, laisvės naujienas, demokratiją, lituanistikos pakilimą, didėjančias akademines laisves... Kita Urbučio mėgstama tema, kuria su juo beveik nešnekėdavau, buvo futbolas. Aš krepšinį žiūrėdavau dažniau. Vieną kartą nustebau, kai Urbutis pasakė: „Krepšinis yra objektyvesnis žaidimas už futbolą; ne tiek daug lemia atsitiktinumas, kai sumetama šitiek taškų.“ Prie manęs, kaip

Stunt

Senasis Konstantino Sirvydo žodynas. Lietuvių kalbos institutas; parengė, įvadine straipsnių paraišė ir žodžių rodyklę sudarė Kazys Pakalika. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 572. ISBN: 5-420-01397-5

Šiuo leidiniu, kurio didžiausią ir labiausiai dalį sudaro Konstantino Sirvydo žodyno fotografotinis perspaudas (47–456), pagaliau padaromas lengvai prieinamas seniausias bei pirmasis lietuvių leksikografinės veiklos veikalas. Panašus leidinys, pavadinamas „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“, jau buvo, tiesa, pasirodęs bemaž dviem dešimtmečiais anksčiau (1979), tačiau ten, deja, pirmasis žodynas neįdėtas – jo vietoj duotas Sirvydo *Dictionary trilingue* trečiojo leidimo (1642) fotografotinis perspaudas (95–658). Abiejų leidinių rengejas – Kazys Pakalika, žinomas leksikografas, kurio paruoštas galima rasti įrašytą LKK kiekvieno tomo pratarime pradėdant nuo VII (1966) tomo. Kitas gretimas jo gyvenimo ilgalaikis darbas kaip tik ir yra Sirvydo leksikografinės veiklos bei jos rezultatus studijavimas.

Kaip galėjo taip keistai atsitikti, kad leidinyje „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“ to pirmojo žodyno nėra, bet dabar jis atsidūręs leidinyje „Senasis Konstantino Sirvydo žodynas“? Vadinasi, neabejojama, kad tai senasis Sirvydo žodynas palyginti su naujuoju *Dictionary* (koks jis paminimas pradėdant nuo III leidimo), tačiau pirmojo lietuvių kalbos žodyno laikomas ne jis, o vėlesnysis Sirvydo *Dictionary*. Tokia paradoksaliai maišalynė atsirado dėl niekuo nepateisinamo nusistatymo toliau laikyti senesnio ankstesnio įsitikėjimo, kad būta tik vieno Sirvydo žodyno – *Dictionary* su jo penkiais tarpslavių beveik nesiskiriančiais leidimais. O jeigu taip, tai, matyt, bus pasirodęs, kad pir-

1 pav. Vinco Urbučio recenzijos, rašytos *Archivum Lithuanicum* 1 tomui, fragmentas;
Archivum Lithuanicum archyvas

ir prie nieko kito, jis čia nesitaikė – tai buvo jo paties sau išmąstyta įžvalga. Nesitai-
kymas prie nieko Urbutį ir vedė į bekompromisį atsidavimą mokslo tiesai, paremtą
vien savo pasidarytomis išvadomis. Jam nebuvo neliečiamų autoritetų.

Kažkiek Urbučio vadovaujamas dirbau ir *Lietuvių etimologinio žodyno* kartotekos
kaupimo darbuose Vilniaus universitete. Man įstrigo jo pamokymai, kaip iš ilgo
straipsnio padaryti esminę vieno lapelio santrauką apie kokio žodžio etimologiją:
„Tų modalinių žodelių tai nereikia išmesti; jei autorius rašo ‘galbūt’, ‘matyt’, ‘tikėtina’
ar pan., tai tuos žodelius reikia perkelti ir į santrauką; juk autorius yra geriausiai
įsigilinęs į aprašomą problemą, tai jo nuomonės tvirtumas ar skystumas yra labai
svarbus kitam tyrėjui.“ Ne tik kategoriški sprendimai, bet abejonės ir abejonių at-
spalviai, Urbučio akimis, buvo rimto mokslo rezultatas. Iki šiol, jo pastūmėtas, tebe-
ieškau atspalvių ir aš. Urbučio tekstuose nebūna nereikalingų žodžių. Jie visi savo
vietose. Iš jo tekstų galima ir šiandien mokytis mokslo kalbos tikslumo, argumentų
pagrįstumo, minties aiškumo. Argumentų grožio ir elegancijos.

Vaikštau Vilniaus senamiesčiu ir akys pačios nardo tarp praeivių, ar neužklius už
vienišo Urbučio silueto.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2015 m. spalio 10 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

UH 1600, MC/306

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu